
Inleiding

Gerrit Voerman en Chris Hietland

‘Aan de spelers

Alleen over rood kan een punt worden gemaakt. Spelers houden tenminste een been aan de grond. Wie rood mist, is alles kwijt. De verliezer betaalt.’

Met het manifest *Tien over rood* presenteerde Nieuw Links zich begin oktober 1966 als vernieuwingsbeweging binnen de PvdA, in het jaar dat de partij haar twintigste verjaardag vierde.¹ Na in totaal zo’n dertien jaar te hebben geregeerd met de Katholieke Volkspartij (KVP) was de PvdA ingedut en verkalkt, zo meende Nieuw Links. De beginselen van de partij waren onduidelijk geworden en haar opstelling vaak behoudend. De PvdA diende nieuw leven te worden ingeblazen; zij moest weer rood worden, zoals het motto van *Tien over rood* (‘Aan de spelers’) voorschreef. Het programma moest radicaler, de partijorganisatie democratischer, en de oude garde in de partijtop diende plaats te maken voor de jongere generatie.

In mei 1971, toen Nieuw Links zich ontbond, was de oppositionele groep behoorlijk ver gekomen met het verwezenlijken van haar doelstellingen. Een aantal van haar inhoudelijke punten had het verkiezingsprogramma gehaald, de partijstructuur was op de schop gegaan, en haar invloed in partijbestuur en Tweede Kamerfractie was gestaag uitgebreid. In 1967 leverde Nieuw Links zeven van de 25 leden van het partijbestuur; in 1971 elf van de 21. In de Tweede Kamerfractie duurde het langer: in 1967 kwam een van de 37 Kamerleden voort uit Nieuw Links; in 1972 twaalf van de 43. In 1977 waren het er maar liefst 21 van de 54 Kamerleden. De gang door de instellingen was een groot succes, zij het dat het partijleiderschap buiten het bereik van Nieuw Links bleef – al kwam André van der Louw, de informele leider van de vernieuwingsbeweging, er wel dichtbij. Het aantal Nieuw-Linkse bewindspersonen in het kabinet-Den Uyl (1973-1977) viel wat tegen: twee van de zeven ministers van de PvdA en drie van haar zes staatssecretarissen.

De invloed van Nieuw Links strekte echter verder dan alleen deze metamorfose van de PvdA. Als grootste partij aan de linkerkzijde van het Neder-

landse politieke bestel had haar radicalisering gevolgen voor haar verhouding met andere partijen. De door de vernieuwingsbeweging gepropageerde polarisatiestrategie, die mede was bedoeld om de drie confessionele middenpartijen te splijten in een vooruitstrevend en een behoudend blok, bedierf de betrekkingen met deze partijen en met het CDA, waarin het trio in 1980 zou opgaan – alle pogingen van de PvdA ten spijt om die eenwording te verhinderen. Omdat de VVD al decennialang door de PvdA als haar aartsvijand werd gezien – een wederzijdse animositeit overigens die er mede door toedoen van Nieuw Links in de jaren zeventig alleen maar groter op werd – was de verslechterde relatie met de christendemocratie funest voor de kansen van de sociaaldemocraten om mee te regeren. Na de zogeheten ‘overwinningsnederlaag’ bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1986, toen de PvdA na een eclatante electorale zege buiten de regering bleef, realiseerde de partij zich dat zij de weg moest terugvinden naar het politieke midden – hetgeen het afscheid inhield van de Nieuw-Linkse erfenis.

Nieuw Links heeft er dus toe gedaan in de politieke geschiedenis van Nederland. Nu het vijftig jaar geleden is dat de vernieuwingsbeweging zich met haar manifest constitueerde – ook al poogde zij altijd de schijn op te houden van een informele club, zonder reglementen en gecoördineerde, weloverwogen strategie – is het tijd om de balans van haar optreden op te maken. In deze bundel worden het ontstaan, de evolutie en de gevolgen van Nieuw Links geschetst. In het eerste deel laten enkele historici en politicologen hun licht schijnen over Nieuw Links; in het tweede deel blikken eerste en tweede generatie Nieuw-Linkers terug op de vernieuwingsbeweging.

In het eerste hoofdstuk geven de beide redacteurs eerst kort de geschiedenis van Nieuw Links weer, waarbij zij ingaan op het functioneren van de interne pressiegroep en haar resultaten in kaart brengen. Vervolgens plaatst de politicoloog Paul Lucardie Nieuw Links in een historische en internationale context. Eerst gaat hij na in welke mate de dissidente groep gelijkenis vertoont met eerdere oppositionele bewegingen in de Nederlandse sociaaldemocratie, zoals de ‘Tribunisten’ aan het begin van de twintigste eeuw, die de weg baanden voor de Communistische Partij in Nederland (CPN) – de groep partijleden rond het blad *De Socialist*, die in 1932 de Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP) oprichtten – en ten slotte het Sociaal-Democratisch Centrum (SDC) in de jaren vijftig dat, nadat het partijbestuur het lidmaatschap van het Centrum onverenigbaar had verklaard met het PvdA-lidmaatschap, zich niet afsplitste maar zich ontbond. Daarna vergelijkt Lucardie

Nieuw Links met andere *New Left*-achtige bewegingen in enkele landen in het noordwesten en zuiden van Europa (Noorwegen, Zweden, Groot-Brittannië en Duitsland respectievelijk Frankrijk en Italië). Zijn conclusie luidt dat Nieuw Links zich door een voorzichtiger opstelling, minder marxistisch taalgebruik en meer nadruk op verjonging onderscheidde van zowel zijn buitenlandse geestverwanten als van zijn Nederlandse voorgangers. Door ‘voorzichtig radicaal’ te zijn was Nieuw Links wellicht relatief succesvol.

De politicoloog Philip van Praag onderzoekt in zijn bijdrage de betekenis van Nieuw Links voor de organisatie, de strategie en het programma van de PvdA. De vernieuwingsbeweging mocht zich dan in 1971 hebben opgeheven, haar invloed deed zich nog lang gelden. De nadruk op ‘democratische controle’, die in de praktijk op ‘georganiseerd wantrouwen’ neerkwam, de vooral tegen de confessionele partijen gerichte polarisatie, de *Gesinnungsethik*, met haar nadruk op expressieve politiek, de ontvankelijkheid voor de nieuwe sociale bewegingen – het leidde er mede toe dat het Catshuis voor de PvdA buiten beeld raakte. Na de overwinningsnederlaag in 1986 werden de bakens verzet, aldus Van Praag. Drie commissies werden in het leven geroepen, die onder het motto ‘schuivende panelen’ zich afkeerden van het Nieuw-Linkse gedachtegoed. De PvdA trok naar het politieke midden en kwam bij andere potentiële regeringspartijen – eerst het CDA, en later zelfs de VVD – weer als coalitiepartner in beeld.

De mediahistoricus Huub Wijfjes gaat in op het aandeel van het bonte gezelschap van VARA-medewerkers in de totstandkoming en ontwikkeling van Nieuw Links – als auteur van *Tien over rood*, of als ondertekenende sympathisant. Hij beschouwt Nieuw Links echter niet alleen als een politiek project, gericht op de hervorming van de PvdA, maar vat de groep met haar nadruk op transparantie en openheid ook op als een exponent van een bredere transformatie van de openbare sfeer. Politieke partijen en media-instituties zoals dagbladen en omroepen raakten ontvlochten (de befaamde ‘ontzuieling’), en de verhouding tussen de politiek en de media-inhoud veranderde ingrijpend van karakter door de opkomst van een ‘kritische confrontatiecultuur’. Wijfjes concludeert dat van het streven van Nieuw Links naar een meer transparante en open politieke communicatie weinig terecht is gekomen: sommige Nieuw-Linksers zetten bij de VARA met behulp van hun informele netwerken de programma’s in voor het bereiken van bepaalde politieke doelen – zoals steun voor het door de PvdA gedomineerde kabinet-Den Uyl.

Nieuw Links zette zich af tegen het partijestablishment, maar zijn leden gingen er naar verloop van tijd zelf deel van uitmaken. Deze overgang van re-

bel naar regent wordt onder de loep genomen door de historicus Chris Hietland, die een biografie over André van der Louw voorbereidt. Deze voorman van Nieuw Links transformeerde in korte tijd van een criticaster van de partij-elite tot partijvoorzitter. Hij vervolgde zijn razendsnelle opmars in de PvdA met een opmerkelijke loopbaan in het openbaar bestuur – burgemeester, minister, net geen partijleider. Aan het begin van de jaren negentig, 25 jaar na het verschijnen van *Tien over rood*, toonde Van der Louw zich opnieuw uitermate kritisch over de wijze waarop de PvdA geleid werd – door Wim Kok in dit geval. Was Van der Louw met zijn loopbaan en opvattingen exemplarisch voor de andere prominente Nieuw-Linkers? Hietland concludeert dat, hoewel zij niet allemaal zo'n vooraanstaande positie in de PvdA bereikten als Van der Louw, meer dan de helft van de gezichtsbepalende Nieuw-Linkers doordrong tot het partijestablishment. Ook in zijn kritiek op Kok stond Van der Louw niet alleen. Toch wist hij zich nauwelijks gesteund door zijn Nieuw-Linkse vrienden van weleer toen hij aan het begin van de jaren negentig een debat over vernieuwing van de PvdA op gang probeerde te brengen – door anderen een ‘coup’ genoemd.

Na de analyses van de historici en politicologen komen de deelnemers van destijds in deze bundel aan bod. Hun verhalen stemmen vanzelfsprekend niet altijd met elkaar overeen – noch wat betreft hun persoonlijke drijfveren, noch in hun feitelijke weergave van het ontstaan en de ontwikkeling van Nieuw Links, noch in hun beoordeling van de vernieuwingsbeweging. Bij elkaar geven hun herinneringen en interpretaties een boeiend inzicht in de verschillende facetten van Nieuw Links en de interactie tussen de deelnemers – niet alleen toen, maar ook in de periode daarna.

Als eerste komt Jan Nagel aan bod, die de aanzet heeft gegeven tot het ontstaan van Nieuw Links. Hij schetst nauwgezet de sfeer binnen en buiten de PvdA waarin een beweging als Nieuw Links kon ontstaan en gedijen. Terugblikkend is hij overtuigd van de heilzame uitwerking van Nieuw Links op de PvdA: het partijprogramma werd aanzienlijk radicaler en de organisatie levendiger en dynamischer. ‘Nieuw Links bracht een ongekende revival binnen de PvdA teweeg en stopte terecht toen de vernieuwingsmissie was volbracht’, zo concludeert Nagel.

De eerste vergadering van Nieuw Links in juni 1966 werd door Nagel voorgezeten. Omdat hij ook lid was van het partijbestuur van de PvdA, liet hij vervolgens het voorzitterschap over aan Hans van den Doel, met wie hij samen de mensen voor die eerste bijeenkomst had uitgenodigd. De in 2012

overleden Van den Doel speelde aanvankelijk een prominente rol binnen Nieuw Links; zo tekende hij voor de sociaaleconomische paragraaf van *Tien over rood*. Van zijn hand is het artikel opgenomen dat hij tien jaar na het ontstaan van Nieuw Links publiceerde in *Haagse Post*. Hierin schrijft hij onder meer over zijn vroegtijdige breuk met de vernieuwingsbeweging. Die verwijdering was op gang gekomen nadat hij in 1967 het eerste Nieuw-Linkse lid van de Tweede Kamer was geworden. Nadat hij openlijk mede-Nieuw-Linkser Han Lammers had gekritiseerd, werd hij uit de zogeheten ‘kerngroep’ gezet, de *inner circle* van Nieuw Links die de lijnen uitzette. In tegenstelling tot Nagel is Van den Doel uitgesproken negatief over Nieuw Links: al snel ging het volgens hem mis met de club. De vernieuwers waren niet zelden opportunistisch en bezondigden zich in zijn ogen ook aan praktijken die zij eerder de ‘oude’ PvdA hadden verweten.

Van een geheel ander kaliber is het persoonlijke relaas van Tom Pauka, die de titel ‘Tien over rood’ bedacht voor het manifest waarmee Nieuw Links de aandacht binnen en buiten de partij naar zich toetrok. Hij portretteert zichzelf als een ‘beschroomde rebel’ die niet gemakkelijk de grenzen der betamelijkheid kon negeren. Pauka schetst de ambivalente reacties van het establishment op de rebelse acties van de vernieuwingsbeweging, bij zowel de VARA als de PvdA, als was Nieuw Links ‘iets onvermijdelijks dat door de tijdsgeest naar binnen was geblazen en waarvan je de opmars hooguit kon vertragen’. Daarnaast lijkt hij te suggereren dat de ‘broederschap’ die Nieuw Links voorstond in de alledaagse politieke praktijk niet altijd te vinden was; ‘we kwamen er nog het meest in de buurt op de tuifesten achter mijn huis’.

André van der Louw is wellicht de meest bekende Nieuw-Linkser geweest, mede omdat hij voorzitter van de PvdA werd. Na zijn dood in 2005 verscheen *De razendsnelle opmars van Nieuw Links*, dat hij met behulp van Pauka in de maanden voor zijn overlijden heeft geschreven. Uit dit deels autobiografische boek, waarin Van der Louw naar een verklaring zoekt voor de grote invloed die Nieuw Links zich al snel binnen de PvdA wist te verwerven, zijn de inleiding en de epiloog in deze bundel overgenomen. Volgens de auteur speelde het besef bij de partijleiding dat een royement van Nieuw Links de dood in de pot zou betekenen, een belangrijke rol in de acceptatie van de vernieuwingsbeweging en de vlucht die zij nam – iets waarop Pauka ook hint. De ‘razendsnelle opmars van Nieuw Links’ leidde echter niet tot een duurzame verandering van de PvdA, zo meent Van der Louw. Als voorzitter had hij zijn best gedaan, vond hijzelf, mede door zijn pogen de PvdA blijvend om te vormen tot ‘actiepartij’. Die lijn werd evenwel niet voortgezet,

met alle gevolgen van dien: ‘als je niks doet wordt de PvdA zó weer een bestuurderspartij’.

In dezelfde maand dat Nieuw Links zich manifesteerde met *Tien over rood*, had ook de oprichting plaats van D’66 (in dit boek met apostrof geschreven, naar de oorspronkelijke naam). Arie van der Zwan was bij beide ‘protest-groepen’ betrokken; in zijn bijdrage brengt hij hun overeenkomsten en verschillen ten tijde van hun totstandkoming in kaart. De opvatting van Hans Gruijters en de andere oprichters van D’66 dat ideologieën hun maatschappelijke en politieke relevantie hadden verloren, deelde hij ‘als socialist’ niet. Hij erkent dat Nieuw Links evenmin veel ophad met beginselen en net als D’66 pragmatisch te werk ging. Hij voelde zich destijds niettemin aangetrokken tot de poging om met *Tien over rood* het sociaaldemocratische gedachtegoed een nieuwe, eigentijdse invulling te geven. Daar lag volgens Van der Zwan niet alleen het succes van Nieuw Links, maar ook zijn zwakte: *Tien over rood* was niet meer dan een pamflet, en bovendien verschoof de vernieuwingsbeweging al snel haar aandacht van de inhoud naar de personen en de partijorganisatie. Toen Van den Doel en Lammers zich op functies in de nationale dan wel hoofdstedelijke politiek richtten en daarbij dongen naar de steun van Nieuw Links, haakte hij diep teleurgesteld af: ‘Nieuw Links had als vernieuwingsbeweging de weg ingeslagen die cynici hadden voorspeld.’

Naast Van den Doel, Pauka, Van der Louw en Van der Zwan heeft Arie van der Hek meegeschreven aan *Tien over rood*. Zijn betrokkenheid bij Nieuw Links werd net als bij enkele anderen al snel minder, zo stelt hij in zijn bijdrage aan deze bundel – een door hem goedgekeurde weergave van een vraaggesprek dat redacteur Hietland met hem had. Van der Hek stoorde zich – net als Van den Doel overigens – aan de samenwerking van Nieuw Links met het volgens hem conservatieve ‘oud links’, dat zich bewoog rond het tijdschrift *Links*. De ‘staatsgreep’ waarmee Van der Hek deze alliantie wilde torpederen mislukte jammerlijk, waarna hij uit de kerngroep verdween. Hij had moeite met de gerichtheid van Nieuw Links op het verwerven van posities in de PvdA, die ten koste zou gaan van de inhoudelijke benadering. Waar Van der Zwan na zijn ervaringen met Nieuw Links gedesillusioneerd zijn lidmaatschap van de PvdA beëindigde, bleef Van der Hek echter nauw betrokken bij de partij, waarvoor hij van 1973 tot 1987 Tweede Kamerlid was.

De hierboven genoemde vijf auteurs van *Tien over rood* en Jan Nagel behoorden tot de Nieuw-Linkers van het eerste uur. Allen maakten zij deel uit van de kerngroep – totdat ze eruit stapten, of eruit werden gezet. Tot slot komen in deze bundel Hans Kombrink en Bert Middel aan het woord, die bei-

den deel uitmaakten van de tweede generatie Nieuw-Linkers. Kombrink, die vanaf het voorjaar van 1969 de opstelling van Nieuw Links mede zou coördineren, schetst *à la* Nagel en Van der Louw een overwegend positief beeld van de vernieuwingsbeweging. Dat Van den Doel uit de kerngroep werd gestoten vanwege zijn kritiek op Lammers achtte hij juist, omdat de eerstgenoemde bepaalde afspraken zou hebben geschonden. Kombrink schenkt ook aandacht aan het Nieuw-Linkse concept van de actiep partij, waaraan hij net als Van der Louw veel waarde hechtte. De Nieuw-Linkse nadruk op buitenparlementaire activiteiten in combinatie met parlementaire werkzaamheid doet sterk denken aan de hedendaagse SP.

Anders dan Kombrink is Bert Middel uitgesproken kritisch over Nieuw Links. In zijn bijdrage gaat hij in op de machtsovername van Nieuw Links op lokaal niveau – en dan met name in Groningen. Door afdelingen niet zelden via kunstgrepen in handen te krijgen, wisten de Nieuw-Linkers via de afvaardiging naar de partijcongressen hun invloed in de landelijke PvdA verder uit te bouwen. In Groningen bepaalden zij in belangrijke mate het gemeentelijke beleid, maar elders waren de gevolgen vaak minder groot, aldus Middel. Hoewel hij oog heeft voor enkele positieve aspecten van Nieuw Links, zoals het helpen bevorderen van de belangstelling voor de politiek, is zijn oordeel over de vernieuwingsbeweging negatief: de machtsovername op lokaal en nationaal niveau was een wisseling van elites, de regenten van weer maakten plaats voor nieuwe.

De conclusie van Middel dat met ‘de razendsnelle opmars van Nieuw Links’ – zoals Van der Louw het opgewekt omschreef – de ene oligarchie werd vervangen door de andere, wordt in deze bundel gedeeld door Van den Doel, Van der Zwan en Van der Hek – overigens allen Nieuw-Linkers die al na korte tijd uit de kerngroep verdwenen, al dan niet naar de uitgang geholpen door de overige kerngropleden. Het beeld van een nieuw partijestablishment dat gevormd werd door voormalige Nieuw-Linkers komt grotendeels overeen met de ontwikkeling die Hietland in zijn bijdrage schetst. Ook Van Praag stelt dat Nieuw Links veel succes had bij het verwezenlijken van de aflossing van de wacht, al wijst hij erop dat het politiek leiderschap stevig in handen bleef van Den Uyl. Nieuw Links was in staat een belangrijk stempel op de PvdA te drukken, geheel de dienst uitmaken kon het niet.

In de bijlagen 1 en 2 zijn de inleiding op *Tien over rood* respectievelijk het zogeheten ‘Kort begrip’ opgenomen. In de eerste tekst zijn de tien punten waarvoor Nieuw Links zich sterk maakte kernachtig vermeld; de tweede tekst behelst een beknopte toelichting op die programmapunten. In de bijla-

Noten

Inleiding

1 Op de voorkant van het manifest stond '10 over rood'; op de titelpagina 'Tien over rood'.

Nieuw Links in de Partij van de Arbeid, 1967-1971

1 Hans van den Doel e.a., *Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de PvdA* (Amsterdam 1966), 11

2 *Opinie*, 30-9-1966, 11. Onder de ondertekenaars bevonden zich onder meer een aantal hoogleraren en enkele journalisten. Hans van den Doel zette als enige auteur van *Tien over rood* zijn naam onder de brief.

3 Jan Nagel, *Ha, die PvdA!* (Amsterdam 1966), 36.

4 De groep ging zich pas na de publicatie van *Tien over rood* consequent Nieuw Links noemen. In een uitnodiging voor een bijeenkomst op 8 oktober 1966 stond dat de groep 'nu korthedshalve maar met Nieuw Links' zou worden aangeduid. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Archief André van der Louw, inv.nr. 27.

5 *Het Vrije Volk*, 4-10-1966.

6 Herman de Liagre Böhl, *Amsterdammer in de polder. Han Lammers (1931-2000)* (Amsterdam 2015), 83.

7 Arie van der Zwan, 'Zure avonturen met tien over rood. Verslag van een kater', *Voorwaarts* (1967) 4, 68-73.

8 Twee personen maakten een voorbehoud met betrekking tot een enkele passage van het Kort bestek. *Tien over rood* werd behalve aan afdelingen ook toegestuurd aan alle Eerste en Tweede Kamerleden van de PvdA, ministers, staatssecretarissen en partijbestuursleden.

9 IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 26.

10 Hans van den Doel, 'Mijn avonturen met Nieuw Links', *Haagse Post*, 9-10-1976, 22-29, aldaar 24. Dit artikel, waarin Van den Doel tien jaar na de publicatie van *Tien over rood* terugblikt op Nieuw Links, is opgenomen in deze bundel.

11 *Het Parool*, 7-10-1966.

12 *Vrij Nederland*, 8-10-1966.

13 *Het Vrije Volk*, 6-10-1966.

14 *Opinie*, 14-10-1966.

15 F. Zuidam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid bin-*